

MAGZAT, DOLOG, GYERMEK

Az in vitro embrió jogi státusza

LAMPERT Kitti

1. Bevezetés

Dolgozatomban a sajátos helyzetű, in vitro embrió jogi sorsát vizsgálom. Korunk vívmánya, hogy az emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárásokkal a meddőség „kezelhetővé” válik. A természet rendjébe való beavatkozás azonban számtalan kérdést vet fel, etikai, jogi szempontból. Az abortusz kapcsán már több ízben tárgyalásra került a magzat helyezése a szülőanyjához viszonyítva. Az in vitro embrió azonban további kérdéseket tesz fel, hiszen nem az anyatestben fejlődik, egyfajta különálló entitás, ám mégis nagyban függ létrehozóitól, genetikai szüleitől, vagy épp attól az anyától, akihez semmilyen genetikai rokoni szál sem fűzi, mégis az anyjának tekinthető, mivel ténylegesen megszüli. Kutatásom során arra próbáltam választ kapni, hogy miért annyira eltérő a nemzetközi jogszabályi háttér, miért tekintik egyes helyeken dolognak máshol pedig jogi személynek az in vitro embriót, valamint milyen filozófia, etikai, társadalmi nézetekben gyökereznek ezek a szabályozási minták.

2. A hazai és nemzetközi szabályozási modellek

Az embrió státusza már régóta vita tárgyát képezi több szemszögből megközelítve is az abortusz, az anya önrendelkezési joga kapcsán viszont az anyatesten kívüli embrió által felvetett kérdések merőben újkeletűek. Anyatesten kívül embrió abban az esetben marad fenn, mesterségesen, orvosi segítséggel hoznak létre embriókat – in vitro fertilizáció –, amelyek nem mindegyike kerül visszaültetésre az anyaméhbe. Az in vitro fertilizáció elterjedésével rögzítésre kerültek annak jogi keretei az alkalmazó államokban, azonban pont a „főszereplő”

testen kívüli embrió helyzete nem tisztázott, vagy alakul merőben máshogy. Számszerűsítve, csak az Egyesült Államokban napjainkban hozzávetőlegesen 500 000 embrió van lefagyasztva. Egy 1000 pár részvételével zajló kutatás szerint, a szülők 54%-a használná fel a fagyasztva tárolt embriókat reprodukációs célokra, 21% ajánlaná fel őket kutatási célokra, és 7% választana más megoldást. Általános tendencia, hogy azok a párok, akik még bízhatnak abban, hogy a fagyasztott embriókat felhasználhatják, nagyobb eséllyel tároltatják őket hosszú ideig. E párok számára elképzelhetetlen, hogy „gyermeküket” más nevelje fel kizárva így az adományozást vagy más lehetőségeket, növelve azoknak az embrióknak a számát, amik sohasem kerülnek beültetésre.¹ Hazánkban jelenleg több lehetőség közül választhatnak a szülők: megsemmisítik, lefagyasztják, kutatási célra² ajánlják fel, vagy pedig eladományozzák³ a fennmaradt embriókat. A hazai statisztika szerint, ha a győri a Kaáli Intézet⁴ számaiból indulunk ki, ahol 5000-6000 embriót őriznek fagyasztva, és évi 5-10 embrióadományozás történik, amiből 2-4 gyerek születik, akkor évente országosan egy iskolát megtöltenének az adományozás útján született babák, annak függvényében, hogy az intézet az ilyen eljárások tizedét bonyolítja le.⁵

Szigorúbb szabályozási modellek a kérdést egyszerűen úgy rendezik, hogy csak olyan számú embrió hozható létre amennyi biztosan beültetésre kerül.⁶ Ha mégis több embrió marad fenn, azok státuszára nézve a nemzetközi szabályozás meglehetősen vegyes képet alkot, főleg a dologokra és személyekre jellemző elemek keverednek, ezeket szeretném a továbbiakban sorra venni: dologias felfogásra utal, hogy az embriók adományozhatóak és letétbe helyezhetőek, tehát birtokolhatóak és rendelkezési jog áll felettük, noha ezek meglehetősen korlátozottak is. A magyar egészségügyi törvény számtalan pontban használ

¹ June CARBONE – Naomi CAHN: Embryo Fundamentalism, *William & Mary Bill of Rights Journal*, The George Washington University Law School Public Law and Legal Theory Working Paper NO. 503, Legal Studies Research Paper NO. 503. (2010) 10.

² NAVRATYIL Zoltán: Az anyatesten kívüli embrió mint „jogi személy”? Egyes szabályozási alternatívák problémái az asszisztált reprodukció során létrehozott anyatesten kívüli embrió tekintetében. In: CSEHI Zoltán – KOLTAY András – LANDI Balázs – POGÁCSÁS Anett (szerk.): *(L)ex cathedra et praxis – Ünnepi kötet Lábady Tamás 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Pázmány Press, 2014. 402.

³ 30/1998. (VI. 24.) NM rendelet az emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárások végzésére vonatkozó, valamint az ivarsejtekkel és embriókkal való rendelkezésre és azok fagyasztva tárolására vonatkozó részletes szabályokról 4. § (5) bek.

⁴ Jogutódja a Dunamenti Reprodukciós Központ, ld. <https://dunamentirek.hu/>

⁵ Embrióadományozás Magyarországon. <https://orokbe.hu/2018/01/18/embrioadomanyozas-magyarorszagon/>

⁶ NAVRATYIL (2014) i. m. 403.

olyan kifejezéseket amik az eldologiasodás tényét támasztják alá, taglalja, hogy az embrió fölött kinek van rendelkezési joga.⁷ De egyes nézetek szerint az embrió csupán dologegyesülés eredménye és közös tulajdon keletkezik felette.⁸ Az Egyesült Államok esetjoga tekintetében az is dologias szemléletre utal, hogy azokban az ügyekben, ahol nincs egyetértés a szülők részéről a fennmaradt embriók sorsát illetően, a kérdést pusztán abból a szempontból ítélte meg a bíróság, hogy milyen „szerződéses viszony” áll fenn a szülők között, előnyben részesítve tehát a felek megállapodását a szóban forgó embrió élethez való jogával szemben.⁹ Az USA esetjogát tekintve visszatérő elem, hogy egyfajta köztes entitásként jelenítik meg, pont azért mert potenciális élet fejlődhet belőle. Erre a kettősségre utal az is, hogy már meglévő embriót adományozni ingyenesen lehet – ahogy az örökbefogadás során sincs adásvétel, ugyanakkor magukért a reprodukciós eljárásokért fizetni kell.¹⁰ A Tennessee Legfelsőbb Bíróság egy ítéletében például átvette az amerikai reprodukciós társaság iránymutatását, mely szerint a lefagyasztott preembriók nem személyek, de az élet potenciális lehetőségét hordozzák magukban így kiemelt védelemben kell őket részesíteni.¹¹ A *Roe v. Wade* ügyben a bíróság e szemlélet szerint az embriókat szintén nem ítéli személynek, védve így az anya önrendelkezési jogát (az abortuszhoz) másfelől ugyan csorbitja a magzat jogait viszont lehetővé teszi az államok számára, hogy az asszisztált humán reprodukciós eljárásokat szabályozzák, védve így a potenciális életet.¹² A texasi bíróság a dologias felfogás szellemében oldott fel egy olyan kérdést amire korábban nem volt precedens. Egy meggyilkolt pár után 11 darab lefagyasztott embrió maradt fent. Egyetlen örökösük pedig a kétéves kislányuk maradt. Az embriók így a hagyaték vagyonelemeként

⁷ VALKI Adrienn: Az emberi embriókkal kapcsolatos jogi és etikai aggályok a művi megtermékenyítési eljárás során. In: MISKOLCZI-BODNÁR Péter (szerk.): *XVII. Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai Találkozója*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2020. 290–291.

⁸ GYÖNGYÖSI Zoltán: *Az élet és a test feletti rendelkezés joga*. Budapest, HVG-ORAC, 2002. 292–293.

⁹ NAVRATYIL Zoltán: A fagyasztva tárolt embriókkal összefüggő jogviták – különös tekintettel az Egyesült Államokra. *Jogtudományi Közlöny*, 2011/12. 618.

¹⁰ NAVRATYIL (2014) i. m. 404–406.

¹¹ DÓSA Ágnes: *Összehasonlító egészségügyi jog – Orvostikai kérdések jogi szemmel*. Budapest, CompLex, 2012. 79.

¹² Erica STEINMILLER-PERDOMO: Is personhood the answer to resolve frozen pre-embryo disputes? *Florida States University Law Review*, vol. 43., no 1. (2015) 335.

kerültek meghatározásra, akik fölött „vér szerinti fivérük” 18. életévét betöltve rendelkezhet.¹³

A személyként való megítéléshez érdemes a természetes úton fogant embrióhoz hasonlítani, ugyanis aszerint tudunk differenciálni, hogy hol helyezkedik el az embrió. Az Egészségügyi törvényünkben kiindulva (továbbiakban: Eütv.) alap esetben embriónak tekinthető minden élő emberi embrió a megtermékenyítés befejeződése után a terhesség 12. hetéig, ezután magzatról beszélünk.¹⁴ Az in vitro létrehozott embrió pedig a beültetéssel éri el a magzati státuszt.¹⁵ A magyar szabályozás tehát onnantól kezdve ruházza fel túlnyomórészt személyi jelleggel az embriót ha az anyaméhbe kerül, így a feltételes jogképesség védelmét is pusztán a beültetéstől (fogantatástól) élvezheti, holott élve születés esetén az a fogantatástól adott.¹⁶ Hovatovább, a Ptk. alapján ha az a magzat érdekeinek megóvása érdekében szükséges, gyám is rendelhető a meg nem született gyermek védelmére.¹⁷ Az Egészségügyi törvény szigorúbb szabályozása oda vezethető vissza, hogy a Ptk. általános szabálya alapján – a testen kívül fogant embriók fagyasztva tárolása esetén – a feltételes jogképesség, a fagyasztva tárolás során fennálló függő jogi helyzet akár tíz évig is elhúzódhat, ami szinte kezelhetetlen családi jogi, öröklési jogi problémákat vetne fel.¹⁸ A személyként való elismerés kritikája szerint, további aggályok merülnének fel az abortusz – egyébként is bonyolult – kérdésében, de az összejtudatás is nehézségekbe ütközne,¹⁹ hiszen a jogalkotónak feladata lenne biztosítani az élethez és emberi méltósághoz való jogot – ami ezen eljárások során aránytalan nehézségekkel járna.²⁰ A német szabályozás szintén a személyi jelleg felé húz, ám olyan tekintetben, hogy nem ad lehetőséget arra, hogy embriók maradhassanak fent. Ennek indoka, hogy az embriót és a magzatot is emberi lénynek tekinti, így méltósága és élethez való joga államilag védett.²¹ Az alkotmánybíróság

¹³ John A. ROBERTSON: Two year Old Boy to Inherit 11 Frozen Embryos. <https://blog.petrieflom.law.harvard.edu/2014/02/23/two-year-old-boy-to-inherit-11-frozen-embryos/>

¹⁴ 1997. évi CLIV. Törvény az egészségügyről, 165. § (továbbiakban Eütv.).

¹⁵ Eütv. 179. § (3).

¹⁶ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről (továbbiakban Ptk.) 2:2. § (1) bek.

¹⁷ Ptk. 2:3. § (1) bek.

¹⁸ DÓSA Ágnes – HANTI Péter – KOVÁCSY Zsombor: *Kommentár az egészségügyi törvényhez*. Budapest, Wolters Kluwer, 2016. 379.

¹⁹ Molly MILLER: Embryo Adoption: The Solution to an Ambiguous Intent Standard. *Minnesota Law Review*, Vol. 94., no. 1. (2009) 874–875.

²⁰ VIGH Márta: Ember és dolog a polgári jogban. *Studia Collegii de Stephano Bibo Nominati. Tudományos diákköri dolgozatok*, 2017/2. 281.

²¹ NAVRATYIL (2011) i. m. 621.

megállapította, hogy az embrió keletkezésétől fogva emberként fejlődik, nem pedig azzá válik. Ez a folyamat folytatólagos, melynek kezdete a petesejt és a hímivarsejt egyesülése és végpontja a halál.²² Norvégia szintén tiltja az embrió adományozást, illetve az azokon való őssejtkutatást is, de Olaszország szabályozása is a korábbi szabadshoz képest Európa egyik legszigorúbbjává lett. Ezt több ízben megpróbálták lazítani, viszont 2016-ban az olasz alkotmánybíróság szintén a személyi felfogás felé húzva kimondta, hogy az embrió nem egyszerűen dolog.²³ A spanyol alkotmánybíróság azonban a fentiekkel ellentétben az emberi élet védelmén kívül esőnek ítélte meg a preembrió és a beültetésre nem került embrió, élethez való jog csak a magzatot illeti meg.²⁴

Érdekes, hogy az Egyesült Államokban Louisiana tagállama merőben más kategóriába rendeli az *in vitro* embriókat, törvényesen érvényesíthető jogokkal ruházta fel,²⁵ mégpedig mint jogi személy. Ez a megközelítés a kontinentális jogrendszer számára idegen, hiszen főleg szervezetekre értjük, így az embrióra olyan okból, hogy természetes személyi mivoltát domborítsuk ki, szinte lehetetlen lenne ráhúzni, hiszen pont az emberekre nézve elengedhetetlen emberi méltóság eszméi válnának alkalmazhatatlanná.²⁶

Az 1989. évi New Yorki Gyermekjogi egyezmény sem rendelkezik arról, hogy a gyermekkor kezdete a fogantatás vagy a születés²⁷ azonban rögzíti, hogy minden gyermeknek veleszületett joga az élethez való jog és a lehető legnagyobb mértékben biztosítandó a fejlődésük és az életben maradásuk.²⁸

Ha az Egyezmény állást foglalna amellett, hogy a magzat is gyermeknek tekinthető abban az esetben embriók megsemmisítése szóba se jöhetne, hiszen csorbulna az élethez való joguk, ami a fejlődésük aktuális szakaszában az egyetlen és legfőbb érdekük. Illetve, az embrióadományozás jelenlegi formája okafogyottá válna, mivel lényében az örökbefogadás szabályainak implementá-

²² VIGH i. m. 277.

²³ SÁNDOR Judit: *Az én molekulám – Bioetika és emberi jogok a XXI. század elején*. Budapest, L'Harmattan, 2016. 143–144.

²⁴ SZATMÁRI István – KÖMÜVES Sándor – TÓTH Gábor Attila: *Humán embrionális őssejtkutatás – Orvosbiológiai, filozófiai-etikai, jogi kérdések*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2014. 273.

²⁵ MILLER i. m. 874–875.

²⁶ NAVRATYIL (2014) i. m. 410.

²⁷ Convention on the Rights of the Child. Hazánkban az 1991. évi LXIV. törvény a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről I. rész 1. cikk (továbbiakban: New Yorki Egyezmény).

²⁸ New Yorki Egyezmény, 1. rész 6. cikk.

lása válna szükségessé.²⁹ De érdekes felvetés az is, hogy ha az in vitro embriót embernek tekintjük az ő létrehozását kezdeményező pár a szülője ha pedig ők akadályoztatva vannak az őt közvetlenül létrehozó orvos tekinthető gyámnak (a fentebb kifejtésre került magzat számára rendelt gyámság intézménye ugyan létezik, bár nem ebben a kontextusban).³⁰ A fenti dilemmákat összességében viszonylag egyszerűen oldja fel például a fent említett német szabályozás, ami tiltja több embrió létrehozását a feltétlenül szükségesnél nagyobb számban. Ugyanakkor a kérdés ennél összetettebb, nem beszélve arról, hogy ebben az olvasatban az embriók kutatási célú felhasználása közelítene az emberkísérletekhez.

3. Etikai dilemmák az asszisztált humán reprodukciós eljárások során

Az előbbi fejezetben igyekeztem sorra venni azt, hogy a jogi szabályozás, hogyan ítéli meg a magzat státuszát, az alábbiakban ezek etikai, filozófiai alapjaira, illetve a felmerülő etikai kérdésekre szeretnék kitérni. Egy ideális szabályozás figyelembe veszi a magzat érdekeit és a reprodukció speciális lehetőségeit.

Hazánkban általános az a technokrata hozzáállás hogy, követelik az emberek az új technológiák bevezetését, még az unió más államaiban előbb megkérdőjelezi a közvélemény egy új módszer egyénre gyakorolt hatásait.³¹ Ez látszik az Eurobarométer felméréséből, amely szerint a magyar embereket kevéssé foglalkoztatják filozófiai kérdések, így a tudomány területén felmerülő újításokat is inkább kockázatok és előnyök alapján mérlegelik az etikai kérdések helyett.³² Az új technológiai vívmányokat ugyanakkor hajlamosak vagyunk etikai, vallási alapon megközelíteni vagy elítélni. A globalizáció kapcsán a határok ugyan elmosódnak – gondolok itt a reprodukciós turizmusra –, de az értékrendek nehezebben közelítenek. Például az ázsiai tradíciók nem tesznek olyan éles különbséget az ember és a természet között, mint a katolikus vallás, az élet kevésbé szent, az abortusznak és a biotechnológiának sincsenek akkora

²⁹ MILLER i. m. 874–875.

³⁰ Manfred SPIEKER: Does a Human Being Have a Right to Life? The Debate on Embryo Research in Germany as a Case Study. In: Antoine SUAREZ – Joachim HUARTE (szerk.): *Is this Cell a Human Being? Exploring the Status of Embryos, Stem Cells and Human-Animal Hybrids*. Berlin–Heidelberg, Springer-Verlag, 2011. 124.

³¹ SÁNDOR i. m. 171.

³² SÁNDOR i. m. 146.

gátjai, sokkal elfogadottabbak.³³ A már fent említett szigorú német szabályozás a második világháború utáni természetjogi reneszánszra vezethető vissza.³⁴ Ez a szemlélet jellemző a kontinentális európai országokra is, azonban az angolszász, latinamerikai országokra liberálisabb felfogás jellemző és XXI. század technológiai fejlődése is ösztönzően hatott a társadalmakra.³⁵ Kutatásom során arra próbáltam nézőpontokat keresni, hogy milyen mércék szerint és meddig korlátozható technológiai fejlődés erkölcsi, etikai alapon. De az is figyelemre méltó, hogy milyen elvek mentén jutott a jogalkotó az első fejezetben tárgyaltakra – vegyük például alapul a szabályozások szövegezését, egyszerű nyelvészeti kérdésnek tűnik, vagy a morális kérdések elbagatelizálására vezethető vissza a preembrió kifejezés (hiszen a zigóta, szedercsíra lenne a tudományosan megfelelő kifejezés stádiumtól függően).³⁶

Ma már kevesen vetik el teljes mértékben az asszisztált humán reprodukciós eljárásokat, mondván, hogy pusztán azért, hogy a szülők vágyainak eleget tegyenek, nem lehet beleavatkozni a természet rendjébe.³⁷ Ehhez a felfogáshoz hasonlít, a kifejezetten az embrióadományozás ellen szóló öncél tilalmának elve, ami megmagyarázza, hogy egyes államokban miért csak annyi embrió hozható létre, ami biztosan beültetésre kerül, ugyanis az elv tiltja, hogy direkt adományozás céljára hozzanak létre embriókat, mivel akkor az embert kizárólag egy cél eléréshez, eszközként használnánk fel.³⁸

A Cambridge-i Egyetem morálfilozófia professzora, Mary Warnock által végzett kutatás ugyan már több mint harminc éve történt mégis a mai napig jelentőséggel bír, azt vizsgálta, hogy különböző csoportok és azok tagjai milyen nézetek szerint vélekednek a testen kívüli embriókról. Két fő kérdésre keresték a választ: mikortól számít erkölcsileg az élet és engedélyezhető-e az embriók kutatási célra történő felhasználása. Kisebb számú semleges válasz mellett a kutatásban résztvevő személyek két vezérelv mentén fogalmazták meg álláspontjukat: a vallásos, konzervatív pro-life és a tudomány és a kutatások számára kedvező pro-choise megközelítés. Például a Bioetikai kérdésekkel foglalkozó katolikus püspöki bizottság (*Catholic Bishops' Joint Committee on*

³³ Francis FUKUYAMA: *Poszthumán jövődönk*. Budapest, Európa Könyviadó, 2003. 245–246.

³⁴ NAVRATYIL Zoltán: Az asszisztált reprodukciós eljárások a jogi szabályozás tükrében – különös tekintettel az in vitro embrió helyzetére. Debreceni Jogi Műhely, 2004. <https://tinyurl.com/ycxxce3x>

³⁵ FUKUYAMA i. m. 247.

³⁶ NAVRATYIL Zoltán: „Embrióbarát” módszerek? *Iustum Aequum Salutare*, 2012/1. 61.

³⁷ SÁNDOR i. m. 140.

³⁸ DÓSA i. m. 36–37.

Bio-Ethical Issues) kijelentette, hogy a fogantatáskor új élet jön létre mely során az apától származó élő sejt megtermékenyíti az anyától származó élő sejtet. Minden ilyen új élet nem egy potenciális emberi lény, hanem egy emberi lény, aki az élet lehetőségét hordozza magában.³⁹

II. János Pál pápa egy enciklikájában értekezik a művi megtermékenyítésről, a fennmaradó embriók esetében aggályosnak véli, hogy a maradék embriók megsemmisítése vagy az azokon való kutatás az emberi életet egyszerű anyag szintjére süllyeszti és kudarcnak könyveli el, hogy nem minden embrió fejlődhet tovább, halálveszélybe fogantatnak.⁴⁰ A természet rendjére való hivatkozás azonban csitul, tekintve, hogy az első lombikbébi megszületését követő negyven évben további 8 millió IVF baba látta meg a napvilágot.⁴¹

A magzatvédelmi törvény preambuluma leszögezi, hogy a fogantatástól induló magzati életet tisztelet és védelem illeti meg, ugyanakkor a törvény első bekezdése ezt a védelmet már csak az anyaméhben fejlődő magzatokra konkretizálja.⁴² Technikailag azonban in vitro fertilizáció során megfogant embriókról is beszélhetünk, nem csak a méhben elhelyezkedőkről. Holott – a magyar joggyakorlat szempontjából kevésbé releváns – például az Egyesült Államokbeli *Kass vs. Kass* ügyben a bíróság 1998-ban kimondta, hogy a magzat az anyatest része függetlenül attól, hogy a méhen belül vagy kívül helyezkedik el.⁴³ Az Európa Tanács Oviedo Egyezménye egy új differenciáló tényező bevezetésével különbséget tesz az emberi lény egyéni és az emberi lényhez tartozó mivolta között, az utóbbi kategóriába sorolva az embriót is.⁴⁴ Az Alkotmánybíróság szerint „van az ember, az emberi lény autonómiájának egy olyan mindenki más rendelkezése alól kivont magja, amelynél fogva az ember alany marad, nem válik eszközzé vagy tárggyá” ez az emberi méltóság, amit gyakran veleszületett jogként hivatkozunk. Alaptörvényünk rögzíti is,

³⁹ Bernard DICKENS: The Use and Disposal of Stored Embryos. *International Journal of Gynecology and Obstetrics*, 134 (2016) 115.

⁴⁰ II. JÁNOS PÁL PÁPA: *Evangelium Vitae*. 1995. I. fejezet, 14. pont. <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=78>

⁴¹ Susan SCUTTI: At least 8 million IVF babies born in 40 years since historic first *CNN Health*. 2018. július 3. <https://edition.cnn.com/2018/07/03/health/worldwide-ivf-babies-born-study/index.html>

⁴² 1992. évi LXXIX. Törvény a magzati élet védelméről, Preambulum.

⁴³ VALKI i. m. 293. Megjegyzendő, hogy az esetben a lefagyasztott embriók sorsa volt kérdés, mégpedig, hogy az embriók fagyasztásáról dönthet-e az anya az embriók fennmaradásáról az apa egyetértése nélkül. A New Yorki Legfelsőbb Bíróság végül az embrió hátrányára döntött.

⁴⁴ Az Európa Tanácsnak az emberi lény emberi jogainak és méltóságának a biológia és az orvostudomány alkalmazására való tekintettel történő védelméről szóló, Oviedo-ban, 1997. április 4-én kelt egyezménye: Egyezmény az emberi jogokról és a biomedicináról, Preambulum.

hogyan a magzat életét fogantatástól védeni kell. (Más kérdés, és hogy ahogy az az Eütv.-ből is kitűnik, ez a védelem az anyaméhben fogant magzatot illeti meg leginkább.)⁴⁵ Azonban egyes felfogások szerint az alanyi jogok pusztán létezésüknel fogva megilletik az embereket, érinthetetlenek a jog számára.⁴⁶ Az Oviedo-i Egyezmény kimondja, hogy az orvostudomány fejlődésének a jövő nemzedékeit kell szolgálnia, azonban azt is kiemeli, hogy a fejlődés sértheti az emberi méltóságot. Ellentmondásos ez a gondolat, tekintve, hogy a jövő nemzedékeire való utalás előtérbe helyezése, azt az egyén fölé emeli, ha a tudományos fejlődés érdeke úgy kívánja. Hiába emeljük ki az egyén méltóságát, integritását, ha végül alárendeljük a technológiának.⁴⁷ Ezzel a felfogással a dolog felé közelítjük az embriót, egyetértve azokkal a nézetekkel, melyek szerint nem minden embrió rendeltetik ugyanazon célra, haláluk nem értelmetlen, ha azzal előrébb mozdítható a fejlődés.⁴⁸

Filozófiai oldalról vizsgálándónak tartom, hogy hogyan értékelhetőek az előző bekezdésben már tárgyalásra került fogalmak, mint az élethez vagy emberi méltósághoz való jog, illetve, hogy milyen eszmerendszerek mentén alakult ki a jelenlegi rendszer. A civiljogban az emberre, mint személyre annak biológiai minősége tükrében tekintünk, tehát jogalany, jogok és kötelezettségek alanya. Személyisége alatt pedig értékek (egyedi és általános) halmazát értjük, ezért beszélhetünk individuumról, ami a jog által védelemben részesített.⁴⁹ A személy megítélését évszázadokon át más tényezők is befolyásolták, gondoljunk a különböző születési előjogokra, a hatalmi-politikai, vagyoni berendezkedéstől függő jogokra vagy éppen az addigi rendszert megsemmisítő forradalmakra. A személy kifejezés filozófiai háttere, a kereszténység elterjedésével került először meghatározásra. Ugyan már a Római Birodalom is elismerte az emberi méltóság fontosságát, viszont ehhez, a személy fogalmát nem dolgozta ki részleteiben.⁵⁰ „Severinus Boethius honosította meg a személy filozófiában való használatát. Az embert racionális természetű, egyedi szubsztanciának tekintet-

⁴⁵ Magyarország Alaptörvénye II. cikk.

⁴⁶ NAVRATYIL (2012a) i. m. 61.

⁴⁷ NAVRATYIL (2004) i. m.

⁴⁸ SPIEKER op. cit. 121.

⁴⁹ VÖRÖS Judit: Adalékok a művi megtermékenyítés jogi kérdéseire. *Jogelméleti Szemle*, 2012/1. 5.

⁵⁰ Ld. Laura PALAZZANI: A személy filozófiai fogalmának jelentései és annak következményei a humánembrió alapvető jogairól szóló aktuális bioetikai és biojogi vitában. In: Juan de Dios VIAL CORREA – ELIO SGRECCIA (szerk.): *A humánembrió identitása és jogállása*. Budapest, Püspökkari Családpasztorációs Bizottság, 2001.

te.”⁵¹ A 15–16. századi természettudományi fellendüléssel, az empirizmussal elkülönítették a testet és a lelket. A felvilágosodással és az újabb megjelenő redukcionista irányzatokkal tovább differenciálták az embert, mint személyt. Eszmetörténetileg innen eredeztethetőek a mai embrió helyzetét érintő viták.⁵² A mai redukcionista szemlélet követői tehát nem ismerik el az embrió életjogát, nem tekintik őt embernek – ahogy utaltam rá a magzati státusz elnyerése ugyan módosít a megítélésen, viszont a magzatot életjog is csak bizonyos fejlődési ponttól illelhet meg. A liberális nézetrendszer jogilag védendő személyként csak a születés után kezeli a magzatot vagy ha már a méhen kívüli életre egyébként képes lenne.⁵³ A nézetrendszer különböző határidők szerint differenciál, attól függően, hogy mikor tekinti orvosi szempontból realizálnak az életet. Például alapul veszi az agykéreg vagy a központi idegrendszer kialakulásának idejét, vagy a fogantatástól számított második hetet, mert idáig áll fenn az ikerképződés lehetősége.⁵⁴ Azonban ahol, különböző nézőpontok vannak ott egyéni preferenciák is megjelennek, azt viszont semmiképp sem szabad elfeledni, hogy minden születendőben lévő embrió „önállóan maga alakítja ki az ember belső egységét”.⁵⁵ Mindezekkel szemben a hagyományos természetjogi iskola már a megtermékenyített petesejtet teljes értékű emberként kezeli.⁵⁶ Így a fogantatástól megilleti az élethez és emberi méltósághoz való jog. A magzat ilyen joga erősebb az anya (testen kívüli embrió esetén eleve kizárható) önrendelkezési jogánál, fejlődésének egyes szakaszai pedig nem különíthetőek el, semmilyen többletjoga nincsen se a fejlettebb se az anyaméhen belül elhelyezkedő magzatnak, hiszen az élethez való jog a kezdetek kezdetén adott.⁵⁷ Az Európai Unió dokumentumaiból egyfajta „könnyített” természetjogi szemlélet rajzolódik ki, a Rothley és Casini jelentés kiemelkedő fontosságú az Európai Parlament és az Európa Tanács határozatai közül. Ezek szerint az embriót az élethez való jog a fogantatástól megillet, az ember genetikai identitásának védelme pedig a személyiség méltóságából eredeztethető. A Rothley jelentés az előző fejezetben tárgyalt „eldologiasodás” problémáját is kategorikusan elutasítja. A Casini jelentés szerint az embriónak joga van az élethez, családhoz és az emberi személyt védő jogokhoz. Mindkét uniós szerv kiáll amellett, hogy a magzatot

⁵¹ VÖRÖS i. m. 7.

⁵² Uo.

⁵³ JOBBÁGYI Gábor: *Az élet joga*. Budapest, Szent István Társulat, 2004. 232.

⁵⁴ Ld. VÖRÖS i. m. 7–11.

⁵⁵ VÖRÖS i. m. 9.

⁵⁶ JOBBÁGYI Gábor: *A méhmagzat életjoga*. Budapest, Pacem in Utero E., 1994. 238.

⁵⁷ JOBBÁGYI (2004) i. m. 232.

fogantatástól részesítsük védelemben, ne a fejlődés egy szakaszához kössük azt, amit az 1100/89. számú határozat rögzít.⁵⁸

Etikai szempontból érdekes kérdés, hogy mikor és mi alapján dönthető el, hogy egyik-másik embrió életképes vagy sem. Az Inter-American Court of Human Rights megállapítása szerint az embrionális halál a folyamat része, mivel a természetes módon való fogantatás esetén is tíz embrióból legfeljebb 2-3 képes túlélni a természetes szelekciót, a többi pedig elpusztul, felszívódik akár szülei tudta nélkül is. Tekintve, hogy asszisztált humán reprodukciós eljárásokat abban az esetben alkalmaznak többnyire, amikor a természetes teherbeesésre nincs vagy csupán csekély az esély, a beültetésre szánt embriók rangsorolása és számuk pontos meghatározása elengedhetetlen. A cél – orvosi szempontból – minél kevesebb, biztosan életképes embrió beültetése azzal, hogy a többes terhesség esélye se legyen meghatározó. A megfelelő embrió kiválasztására számos tudományos módszer létezik, mint például a genetikai vizsgálatok a beültetés előtt.⁵⁹ Például a lombik eljárások során a létrehozott embriókat azok minősége szerint rangsorolják, és a szükséges számú embriók (1-3) kiválasztásához azok életképessége szerint differenciálnak⁶⁰ amire mikroszkóp alatti vizsgálatokból, alakjukból következtetnek. Az életképességre irányuló kutatásokat azonban a legnagyobb etikai körültekintéssel kell végezni – Kína, Olaszország és Anglia például sokkal szabadabb szemléletű –, hazánkban az embrió manipulálása kizárt, ezért a Pécsi Tudomány Egyetemen az embriót körülvevő tenyésztőfolyadék kerül vizsgálatra, ami egyébként megsemmisítésre kerülne.⁶¹ A szám feletti embriók mikéntjéről dönthetnek ezután a szülők, tudva, a bennük rejlő „életpotenciált”.⁶² A maximális fagyasztási idő hosszának leteltével, a sérült embriók ugyan nem adományozhatóak tovább mégis a helyzet a szelektív reprodukció kérdésköréhez hasonlít, amikor embriótranszfer során többes ikerterhesség jön létre és a magzatok nagy száma az egész terhességet veszélyezteti, és így az egyes magzatok abortálása elengedhetetlen.⁶³

A hazai szabályozás a kérdést ellentmondásosan rendez. Az egészségügyi törvény szerint életképtelenséggel járó fejlődési rendellenesség vagy súlyos és

⁵⁸ JOBBÁGYI (2004) i. m. 222–223.

⁵⁹ DICKENS op. cit. 115.

⁶⁰ Az alapvető jogok biztosának jelentése az AJB-1232/2018. számú ügyben 5. <https://tinyurl.com/m6urkj56>

⁶¹ BÁNLAKI D. Stella: Az életet kicsikarni az élettől. *Forbes*, 2021/6. 101.

⁶² Az alapvető jogok biztosának jelentése az AJB-1232/2018. számú ügyben 5.

⁶³ NAVRATYIL Zoltán: *A varázsló eltöri a pálcáját? Az asszisztált humán reprodukciótól a reprodukív klónozásig – A jogi szabályozás kontúrjai*. Budapest, Gondolat, 2012. 77.

gyógyíthatatlan fogyatékoság esetén a magzat a 20–24. hétig abortálható.⁶⁴ A magzatvédelmi törvény csak a 12. hétig engedi, a 20–24. hétig pedig csak ha a magzat genetikai-teratológiai ártalmának a valószínűsége az 50%-ot eléri. Élettel össze nem egyeztethető okból pedig időpont nélkül megszakítható a terhesség.⁶⁵ Ugyanakkor többes ikerterhesség esetén alapvetően ezek az esetek nem állnak fenn, pusztán abból az okból van szükség fejlődésre alkalmas magzatok elhajtására, hogy azok nagy száma ne akadályozza az amúgy is bonyolult és hosszadalmas (érzelmileg, testileg és anyagilag kimerítő) eljárások útján létrejött terhességet.

4. Összegzés

Mindezek fényében figyelemre méltó, hogy pusztán annak tényénél fogva, hogy egy embrió nem természetes úton keletkezik, hanem orvosi eljárások bonyolult láncolata által, mint jogalany, teljesen máshogy alakul a helyzete. A jogalkotó inkább dologként tekint rá pusztán azért, mert nem az anyaméhben fogant, holtlott nemzetközi egyezmények sora és az Alkotmányunk is védelemben részesíti a magzatot fogantatástól kezdve. A magzat státusza körül, az abortusz kapcsán számtalan vita olvasható, így igyekeztem viszont dolgozatomat az anyatesten kívüli embrióra korlátozni, így tovább gondolva a kérdést. Véleményem szerint a fent kifejtett kérdések megválaszolása azért is elengedhetetlen, mert az asszisztált humán reprodukciós módszerek sikerességi rátája egyre növekszik, ahogy a tudomány és a technológia is folyamatosan fejlődik. A Humán Reprodukciós Nemzeti Laboratórium például úgy számol, hogy a jelenleg futó kutatásokkal 300 000 hiányzó gyermeket pótolhatnak a családra vágó szülők számára.⁶⁶ De maholnap arra is széles körben lesz mód, hogy kvázi genetikailag is három születtől születhessen gyermek. De kutatások zajlanak arról is, hogy hogyan lehet a bőr és vér sejtjeit összejteké alakítani, majd azokat ondó- vagy petesejteké. Így azonos nemű párok génállományából is születhetnének gyermekek.⁶⁷ Vajon hogyan alakul majd ezeknek az embrióknak a jogi helyzete?

⁶⁴ Eütv. 185. §.

⁶⁵ A magzati élet védelméről szóló 1992. évi LXXIX. törvény 6. §.

⁶⁶ David A. PRENTICE: 3-Parent Embryos, Gene Edited Babies and the Human Future. *Law & Medicine* 2017/32. 234–237.

⁶⁷ BÁNLAKI i. m. 101.